

וכמו בנבואה, שכל נבואה שלא הוצרכה לדורות לא נכתבה (מגילה יד.), כן גם כל 'הוה אמיןא' ו'סלקא דעתא' שאין ללמוד מהם הלכה לדורות, לא נכתבה בתלמוד ולא קבעם רב אשי במשנתו. באופן שבתלמוד הבבלי נכללו כל ההכרעות לכל הבעיות והספקות שבעולם, והכל כתוב מיד ה' עליהם השכיל. ומאז שנחתם התלמוד אין עוד בעיות וספיקות שלא הוכרעו, וכולם כאחד מצאו פתרוןם והכרעתם, אך עלינו לגלות את האור הגנוז בהתלמוד הקדוש הבבלי ולהתעמק ולמצוא בו פתרון כל ספק וספק, ומה היתה הכרעתם בזה.

ומי שענינו כיונים על אפיקי ים התלמוד ולבבו דבק בה' אלקיו זוכה ורואה, יגע ומוצא'.
וע"ע בענין זה בספר רסיסי לילה נו ובשאר כתבי ר"צ הכהן זצ"ל.

דף פז

'כתיב קמח וכתיב סלת – אמר ר' יצחק: מכאן שהאשה צרה עינה באורחים יותר מן האיש' לפיכך אמר לה בתחילה 'קמח' כפי מידתה והוסיף לומר 'סלת', כלומר הברירה בידך אם קמח אם סולת – עשי כרצונך וכראות עיניך (ריעב"ץ. ויש פירושים אחרים: ע' מהרש"א; תורת חיים; בכור שור; מאיר נתיבים ח"ב וירא; כתר שם טוב (בעש"ט) ח"ב כא; מגיד תהילות וירא; מגיד דבריו ליעקב (מזריטש) דף כח,א).

'למה נקוד על איז שבאליו – לימדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו, והאמר שמואל... על ידי בעלה שאני'. רש"י פירש שהניקוד מורה על עקירת המלה, שלא היו צריכים לשאול כי יודעים הם שהיא באהל, אלא לדרוש דרך ארץ.

ובתוס' הקשו על פרוש זה, שהיה לו לנקד על 'איה' שרה' שהיא עיקר השאלה, ולא על 'אלי' ו'אפשר שרש"י לשיטתו שפרש 'שישאל אדם באכסניא שלו' – דרך ארץ לשאול על שלום אשת האושפיזא, אלא שאין שואלים אותה ישירות רק שואלין לבעלה על שלומה. ויש לפרש בכוננתו ששאלת השלום מכוונת אליה, אלא שפונה ומדבר עם בעלה ולא עמה מפני הצניעות. ולכך נקוד ב'אליו', כאילו נמחק, כי בעצם הוא כשואל לה ולא לו. [ולשיטתו זו, מה שאמרו בקדושין (ע): שאין שואלין בשלום אשה כלל, אפילו ע"י בעלה – הכוונה ששולח את בעלה לומר לה שלום, דומיא ד'על ידי שליח' היתם, ע"ש, זה אסור, אבל לשאול אותו על שלומה, כאילו שואל אותה – מותר. וכע"ז חילקו הראשונים כאן].

והתוס' שהקשו הולכים לשיטתם שלשאל בשלומה אסור אפילו על ידי בעלה, ולפי"ז שאלתם מכוונת אליו, להתעניין בו ובכל אשר לו. [ובקדושין כתבו התוס' לחלק בין שאלת שלום ובין לשלוח לה בשלום, שזה אסור אפילו ע"י בעלה. ואולי יש לכוין גם את דבריהם כאן למה שכתבו שם, והכוונה ששואל לבעלה על שלומה אך אינו נותן לה שלום אף ע"י בעלה]. ואין כאן מיעוט במשמעות 'אליו', על כן הקשו שהיה לו לנקד בתיבת 'איה' שהיא עיקר השאלה.
ע"ע בספר מאור עינים סו"פ וירא.

– במקומות ספורים מובאת בש"ס (בבלי וירושלמי) דרשה זו של הניקוד שעל גבי האותיות; ארבעה מהם מובאים בשם רבי יוסי (כאן, בברכות ד. בפסחים צג: ובמנחות פז:). במקום אחד דרש כן רבי יהודה (סנהדרין מג:). במקום אחד – רבי יוסי בר רב חוני (נוזר כג. ובמקבילה), ובמקום אחד מובאת דרשה זו בסתמא (בכורות ד). (ובמדרשים מובאים דרשות אלו למכביר. וע' במסכת סופרים ו בבאבות דרבי נתן לד – רשימת דרשות הניקוד שע"ג האותיות). עפ"י בדיקת מחשב.

כדי לשגר לה כוס של ברכה. כתב מהרש"א (עפ"י סוגיתנו וסוגיא דברכות נא:) שהאורח המברך הוא זה המשגר כוס של ברכה לאשת בעל-הבית.
 אבל לדעת עולא (בברכות שם ובמהרש"א) אין צריך לשגר לה אלא היא מתברכת ממילא בשתייתו של בעלה. ובשו"ת שאלת יעב"ץ (ח"א קכו) נקט לעיקר כדעה זו. ואולם בשער הציון (קפג אות יט) מסתפק בדבר, ונשאר ב'צריך עיון'.
 ואמנם את הראיה מכאן יש לדחות שאפשר שהמלאך שלח לה את הכוס ולא אברהם, מפני טעמים אחרים; או משום שאין זו מדת דרך ארץ שהמארח יטול כוס או דבר מאכל אחר מן האורח ויתן לבני ביתו (כ"כ בגור אריה וירא), או משום שפרסה נדה ואסור לבעלה לשלוח לה כוס יין (מפרשים). ע"פ מגדים חדשים (ברכות נא:).

עד אברהם לא היה זקנה. ע' אוהב ישראל תשא; קומץ המנחה נב.

עד יעקב לא הוה חולשא. וישמעאל שהיה חולה, כמו שאמרו רז"ל על הפסוק שם על שכמה ואת הילד וישלחה – מפני הצמא חששה שימות, הגם שעדיין לא היה חולי של מיתה (חזקוני וירא. כלומר היה חולה חולי קל ולא חולי של מיתה [חולי כזה היה אף קודם יעקב – עתוס' ב"ב טז: דברי סופרים יא], וחששה שמפני הצמא ימות בגלל חליו. כן נראה לפרש דבריו. ע"ש).
 עוד יש לומר: כאן מדובר בחולי שמחמת עצמו, ואילו ישמעאל חלה מחמת עין שהטילה בו שרה (דעת זקנים ור"ח פלטיאל שם).

צריכה וי"ו כי מורדיא דלברות' – כשם שבמורד אותו נהר צריך עץ להרחיק הספינה מן המכשולים והסלעים, כך צריך וי"ו להפריד הקטנית מן הפת שלא ישתמע פת של קטנית (עפ"י תורת חיים. יש להוסיף בדמיון המשל, שבאותו דף עץ הנמצא בספינה הנועד לגשר ולחבר אותה ליבשה, לעבור עליו, היו משתמשים למנוע התקרבותה לחוף כששטה בנהר – כך גם וי"ו המשמשת בעלמא לחיבור, נצרכת כאן להפריד בין הדבקים שלא ישתמע פת קטנית כדבר אחר).

ואלו אוכלין מן התורה... ואלו שאין אוכלים: העושה...' מדיוק הרישא משמע שיש אחרים שאוכלים אך לא מן התורה. וכדתנן להלן (צג) שיש האוכלים משום 'הלכות מדינה'. ומשמעות הסיפא 'ואלו שאין אוכלים...' משמע שאותם המנויים אינם אוכלים כלל [מדלא קתני בקיצור: 'אבל העושה...'], אף לא מהלכות מדינה (עפ"י הגמרא להלן צג. ומהדורא בתרא (וע"ש במהרש"א). ואולם לפי דעת רב (שם וברש"י ותוס'), גם העושה במחובר קודם גמר מלאכה המפורט בסיפא אוכל מהלכות מדינה. וזו קושית רב אשי עליו, מדיוק לשון משנתנו).

ובתורא"ש פירש 'מן התורה' – כי עד הנה דיברנו באכילת פועלים בקציצה ועל ידי מנהג המדינה, לכך נקט ואלו שאוכלים מהתורה.

(ע"ב) 'מה לכרם שכן חייב בעוללות... מה לקמה שכן חייבת בחלה' וכיון שמצינו בהם קולות בממון, שבעליהם חייב ליתן מהם לאחרים, יש טעם לומר כשם שזיכה לאחרים כך זיכה את הפועל בפירות אלו (ריטב"א).
 משמע מדבריו שאין לפרש הפירכא מצד חומרא אלא בתורת טעם כאמור. ואם תאמר לפי"ז כיצד יתפרש 'צד מזבח' דבסמוך.

וי"ל שעל 'מה הצד' פרכינן כל דהו, אף שאין בדבר טעם או קולא וחומרא, כדאמרינן בחולין קטו: ובפרש"י. ולפי"ז יהא מוכח מהריטב"א כאן שעל בנין אב מכתוב אחד אין פורכים פירכא כלדהו [כפי שמשמע בתוס' שם דלא כהר"ן].

'אתיא קמה קמה, כתיב הכא...'. פרש"י: המקשה היה אומר גזרה-שוה זו כדי להקשות. ויש לשאול, כיון שלפי האמת לא נדרשה אותה 'גזרה שוה', היאך מקשה לדון גזרה שוה והלא אין אדם דן גזרה שוה מעצמו?

ויש לומר שאין זו 'גזרה שוה' ממש אלא גילוי מלתא על משמעות תיבת קמה שבתורה, שאין לך ללמוד הסתום אלא מ'קמה' המפורשת במקום אחר, כל שחייבת בחלה, ולא דבר אחר. או גם יש לומר שאמנם נתקבלה גזרה שוה 'קמה קמה' מסיני לפי האמת, אלא שאין ידוע איזה 'קמה' ניתנה להדרש, כמבואר בכ"מ (עפ"י רמב"ן ר"ן וריטב"א. ועראב"ד).

'הניחא למאן דאמר גזל כותי אסור, והיינו דאצטריך קרא למישרי פועל, אלא למ"ד גזל כותי מותר, השתא גזילה מותר פועל מיבעיא? – מוקים לה בכרם רעך ולא של הקדש'. מכאן הוכיח השער-המלך (גזילה א, ב) שלדעת האומר גזל עכו"ם אסור – אסור מן התורה, שהרי בדרשת הכתוב אנו עוסקים.

וכן דעת שאר הפוסקים (ע' חו"מ שמה, א; חוט המשולש יד; חכם צבי כו). ואולם יש מהראשונים חולקים וסוברים שאינו אלא מדרבנן (ערש"י סנהדרין נו. חדושי הר"ן סנהדרין נו. כ"מ גולה א, ב). וע"ע ביוס"ד ב"ק קיג שי"ל שלא כתבו אלא לענין לאו דלא תגזול' אבל אסור מדאורייתא משום 'חשב'. ולפי"ז מיושבת שיטה זו עם סוגיתנו. וע"ע במובא בבכורות יג: עוד העיר שאפשר היה לתרץ שהכתוב בא למעט גר תושב שגזלו אסור לכולי עלמא (כמבואר בב"ק שם ולהלן קיא:), אלא שהעדיף תירוץ דהקדש לפי שסתם משנה היא (במעילה יג). שאין הפועלים אוכלים בשל הקדש.

[יישב בזה שיטת הרמב"ם שאע"פ שפסק גזל עכו"ם אסור, כתב (שכירות יב,ו) שהפועלים אינם אוכלים בשל הקדש – והלא בגמרא משמע שאין מקור לכך לאותה דעה (כן הקשה הלחם-משנה) – אלא שפסק כסתם מתניתין. ועל כרחך לומר שמסתבר לאותו תנא למעט הקדש ולא גוי (או גר תושב), משום שאז המיעוט מתייחס לכתוב בסמוך מיד לאחרי, 'ואכלת ענבים', ואילו המיעוט של גוי מתייחס ל'ואל כליך לא תתן'. ובלחם-משנה כתב שגם הממעט גוי אינו מכחיש את הדין שבשל הקדש אסור כסתם משנה, אם משום 'רעך' הנוסף, או מ'דישו', ע"ש.

(וע' בחדושי הגר"ח הלוי (מעילה ה, א) בישוב הצרכת שני הפסוקים – 'רעך' ו'דישו'. ושם הגדיר דין אכילת פירות שעיקרו הוא דין משפטי ולא דין מצוותי. והוכיח זאת מדברי הרמב"ם (מלכים ט, ט) שפועל גוי אצל גוי – אוכל, ועל כרחך שעיקר הדין אינו משום מצוה אלא זכות ממון. וע"ע חו"א חו"מ ליקושים כ לך פז; שו"ת שרידי אש ח"ג עה; אילת השחר כאן. וע"ע בקה"י מעילה א, ג.)

ובחזון איש (ב"ק יט) תירץ שאין מסתבר להתיר בגר תושב. ושוב הקשה שמא בא הפסוק לאסור לאכול כאשר הוא פועל בכרם של גר-תושב? ותרץ שבזמן שבדיניהם אין אוכלין אין צריך קרא לאסור שהרי דינים שבין יהודי לגר-תושב דנים כדיניהם (כדברי הרמב"ם), ובזמן שבדיניהם אוכלין – גם ישראל אוכל.

יש שהקשו מסוגיתנו על שיטת היראים שאף לדעת האומר גזל עכו"ם מותר, אם לקח ממנו אינו נעשה 'שלו', – אם כן מה מקשה, הלא י"ל שבא הכתוב לומר שהרי זה שלו לכל דבר? – ע' מנחת חינוך; פרי יצחק ח"ב סה, לב; קונטרס יונת אלם לב לד, ט ועוד.

והנה בריטב"א ובמאירי מבואר שנקטו דלא כגרסתנו ופרש"י, שהמיעוט של נכרי בא לאסור לאכול מפירותיו [וי"ל מפני שאינו בר מצוה על כן חזר להיות כלפיו גזל. עריטב"א. והמאירי נתן טעם שיחדנו בגזלה. ושמה הטעמים תלויים בנידון אם יסוד הדין הוא מצוה או זכות ממון]. וכן נראה בש"ך. ולפי"ז י"ל דתרווייהו שמעינן ממשמעות 'דעך'; לאסור של גוי ושל הקדש, וכמו שכתב הריטב"א בהמשך. או גם י"ל בדעת הרמב"ם שהשמיט איסור בגוי, שלפי המסקנא ממעטים רק הקדש. ולפירוש זה לא קשה מידי על היראים, שהרי המיעוט לאסור בא ולא להתיר. ע"ע בשו"ת שרידי אש ח"ג עה.

זאכלת – ולא מוצץ. מדברי התוס' משמע שממעטים מציצה לפי שהיא כשתיה, ואין זה בכלל 'זאכלת'. ומפרש"י משמע שמשמעות 'זאכלת' – שיאכל את כל הראוי לאכול. ונראה (עפ"י כריתות יג וברש"י) שלענין ברכה, המוצץ פרי מברך 'בורא פרי העץ' ואינו כשותה משקה שמברך 'שהכל' (רש"ש)

א. לכאורה אפשר לפרש שגם התוס' אין כוונתם שמציצה היינו שתיה, אלא המיעוט מ'זאכלת' – כדרך אכילה רגילה, והמציצה אינה אכילה רגילה, אלא שכתבו התוס' שאילולא היתור לא היינו ממעטים כן, שהרי אפילו שתיה כלולה במושג 'אכילה' וא"כ לא מסתבר להחשיב מציצה 'שלא כדרך אכילה' אך כיון שמיותר טוב ממעטינן מוצץ, הגם שבכל התורה גם מציצה נחשבת 'דרך אכילה'. וע' להלן בדף צא במש"כ אודות שתית הפועל יין מענבים שבוצר. ע"ע במובא ביוסף דעת סוטה יח אודות שתיה דרך שפופרת.

ב. הרש"ש צידן לדברי המג"א (ר"ג, א). ושם כתב לענין מציצת פירות שאין ראוי לאכלם אלא למצוץ מיצם ושרפם – שמברך 'שהכל'. ובספר אמרי בינה (או"ח טז) כתב שלפי המג"א כל שכן בפירות הנאכלין, שהיוצא מהם במציצה ברכתו 'שהכל'. ולכאורה יש מקום לומר איפא, דהתם אין שם פרי העץ עליו כי אי אפשר לאכלו, משא"כ פירות רגילין, אף מציצתם חשובה כאכילה, ביחוד שברך כלל נבלע גם ממשות ממנו. והסיק באמרי בינה: 'לדעתי הוי ספק ברכה, מהראוי לפטור בגוף הפרי שיאכל קצת'. וכן כתב בעמק ברכה ('ברכה"נ' ו), לברך על מציצת פרי 'שהכל'.

וכן לענין ברכה אחרונה, כתב באמ"ב שם שהרי זה ספק אם שיעור שהות הזמן המצטרף לחייב ברכה הוא בכדי אכילת פרס כאוכל, או בכדי שתיית רביעית. והסיק שאין לברך אחריו ברכה אחרונה אלא כשמצץ כזית בכדי שתית רביעית. ואמנם אינו מצריך לשתות רביעית, שסובר שלענין זה היהו כמאכל שנמחה. אבל בעמק ברכה כתב ששיעורו רביעית לענין ברכה אחרונה. ובשו"ת יביע אומר (ח"א יא (ב) אות יב) כתב שכבר העלו הרבה אחרונים שמציצת פירות נידונית כשתיה ואין לברך ברכה אחרונה עליה, מפני שצריכים שתיית רביעית בבת אחת [ושב והאריך בזה בח"ת]. לעומת זאת בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב קי) דעתו לברך בכזית. ע"ש נמוקיו.

לכא' י"ל שאף אם נדון את המציצה כשתיה וצריכה רביעית, אך לפי הסוברים שכל משקין נידונין כפי דרך שתייתם שלכן משקים חמים משך שתייתם לאט, הכי נמי כל שמוצץ רביעית כפי דרך מציצה יתחייב בברכה אחרונה. וכן לגבי שתיית מרק בכף וכיו"ב. ואף דבמשקין שבע איניש בגרוניה (סוכה מט), כל ששותה כדרכו חייב בברכה.

ואין לסתור מדברי הרמב"ם (אבות הטומאות ה, יב) שתינוק שיונק מטמאה, כיון שלא מוצץ רביעית בכדי אכילת פרס – טהור, והרי כך דרכו. – חדא י"ל דמשערינן לעולם באדם בינוני ולא בתינוק. ועוד י"ל שהרמב"ם לשיטתו דשיעור משקין בכדי אכילת פרס, ועל כרחק ששיעור זה קבוע בכל גווי שהרי אין משך זמן זה שייך במציאות לדרך שתיה אלא שיעור משך סעודה הוא, לכך אף שדרך לשתות ביותר מזה אינו מצטרף, אבל להשיטות דשיעור שתיהן בכדי שתיית רביעית י"ל דתליא בכל משקה ומשקה כפי דרך שתייתו ולפי צורת השתיה.

ולפי"ז יצא שאף לפי האומרים ששתיית משקין חמים ביותר מכדי שתיית רביעית – מצטרפת, לפי השיטות דבעינן בכא"פ לא תצטרף ביותר מזה. אך כל זה דלא כמשל"מ (ברכות ג, יב) שהוכיח מדברי הרמב"ם הנ"ל שאין לברך על קפה חם כשותה לאט. וע"ע במובא בכריתות יב:

‘ולא ענבים ודבר אחר’. ואם אכל פירות ודבר אחר עמהם, נסתפק במנחת חינוך (תקעו, ז) לומר שאין מוציאין ממנו אלא כפי שיעור התוספת המרובה על האכילה הרגילה. או אפשר, כיון שאין אנו דורשים טעמא דקרא, אין לנו להתחשב בטעם הדבר ומוציאין ממנו כל מה שאכל. ובספר אילת השחר (להלן צב.) כתב, כיון שהאוכל ענבים ודבר אחר, הכל נכלל באיסור ולא רק העודף ממאכלו הרגיל (והוכיח זאת, ע"ש. ואם כי יש מקום לפקפק על ההוכחה, נראה כן מצד הסברא שאסור לאכול עם דבר אחר מכל וכל. ונראה שאף המנ"ח לא הסתפק בזה), כיון שכך, מוכרח שאכילה כזאת לא נכנסה בהתר התורה, והרי הכל גזל בידו.

*

‘מכאן שצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה, רשעים אומרים הרבה ואפילו מעט אינם עושים’

–
 ‘ענין ‘אמירה’ – היא סמוכה למעשה, וזהו (מה שכתב הרא"ש בארחות חיים יום א, כה) ‘ותחשוב באמרך ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך... וגו' למסור... וזוה תקיים בעצמך כי עליך הורגנו' – נפלא הדבר כמה מדרגות יש באדם עד אמירה, ואמירה צריכה להיות אחר כל המחשבות וההתבוננות, ומזה יצא פרי האמירה. ומזה יצא למעשה, כי לא כל כך בנקל יהיו אמירותיו של אדם. וזהו צדיקים אומרים מעט, והרשעים אומרים הרבה. וזוה מובן (מש"כ הרא"ש שם יום ב, ל): ‘ויקל מעליך הוצאות ממונך מהוצאת דבוריך’. וזהו ונשלמה פרים שפתינו (הושע יד, ג) – דבורינו חשובים כמו קרבנותינו, כי הם סמוכים להם (מתוך דעת חכמה ומוסר ח"ג טו).

‘יודעים היו מלאכי השרת ששרה אמנו באהל היתה, אלא מאי באהל, כדי לחבבה על בעלה’

–
 ‘יש על בני הזוג לדעת כי האהבה והשלום בביתם תלויים בזה שכל אחד מהם לא נלאה מלהכיר טובת השני ולהביע זאת בפה ובמעשה. הוא אשר מצינו שהמלאכים שאלו את אברהם אבינו ע"ה ‘איה שרה אשתך’ כדי לחבבה על בעלה, כי תתחדש לו ההכרה ש'הנה באהל' – צנועה היא. מכאן שחיוב זה צריך להימשך עד זקנה ושיבה ובגדול שבגדולים. ודי לבני הזוג בהערה זו’
 (עלי שור ח"ב עמ' רפב. וכיו"ב בשיחות מוסר ו תשל"ב)

וירא אליו ה' באלני בגימטריא: לבקר בחולה.

והנה שלשה בגימטריא: אלו מיכאל גבריאל ורפאל.

יקח נא מעט מים בגימטריא: מכאן זכו לבאר (בעל הטורים וירא).

רך וטוב בגימטריא: בחרדל (נחל קדומים).

ויקח בן בקר רך וטוב בגימטריא: כדי להאכילן שלשה לשונות בחרדל (לפי חישובן – 700; רך – 500).

תחת העץ ויאכלו בגימטריא: מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג. (כל' רש"י בפרשת וירא).

איה שרה אשתך (עם התבות) בגימטריא: כדי לשגר לה כוס של ברכה (ברכת פרץ וירא).

‘כי תבא בקמת רעך’ – בגימטריא: לרבות כל בעלי קמה. (ברכת פרץ תצא)